

АНОТАЦІЯ

Басараба І. О. Ідіоматичний простір англomовного художнього військового тексту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Чернівці, 2023.

Дисертацію присвячено дослідженню структурно-семантичних особливостей функціонування фразеологічних одиниць в англomовних художніх текстах на військову тематику із застосуванням загальнонаукових та специфічних методів лінгвістичного дослідження, що дозволило визначити поняттєву, морфологічну, семантичну складові фразеологічних одиниць, їх лінгвальні та функційні особливості, характеристики, особливості використання в художніх текстах на військову тематику. За результатами комплексного використання квантитативних методів охарактеризовано ідіоматичний простір англomовних художніх текстів на військову тематику і доведено достовірності результатів дослідження.

Мета роботи полягає у дослідженні структурно-семантичних та функційних особливостей ФО англomовних художніх текстів на військову тематику і верифікації особливостей їх функціонування з використанням лінгвостатистичних методів.

У вступі зазначено актуальність теми дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, представлено предмет, об'єкт і методологічний інструментарій наукової розвідки, визначено практичне значення та наукову новизну дисертаційної роботи, подано структуру дисертаційної роботи, а також зазначено інформацію про кількість публікацій із теми дослідження та апробацію його результатів на міжнародних і всеукраїнських наукових й науково-практичних конференціях.

У першому розділі «Ідіоматичний простір англomовного художнього тексту на військову тематику: теоретичні засади лінгвістичного дослідження»

виокремлено поняття фразеологічної одиниці, англомовного художнього тексту на військову тематику, ідіоматичного простору.

Фразеологічну одиницю визначено як усталену синтагматичну систему з мінімальною продуктивністю синтаксичних схем та властивою трансформаційною деструктивністю, тобто як полівербальну одиницю мови, що характеризується фігуральністю смислу. Серед диференційних ознак фразеологічних одиниць виокремлено такі, як стійкість складу та структури; образність; цілісність семантики; здатність до відтворення в мові.

Визначено, що фразеологічні одиниці характеризуються невмотивованістю (ідіоматичністю) або частковою вмотивованістю. В роботі здійснено класифікацію фразеологічних одиниць за характером функціонування (номінативні, комунікативні); за ступенем граматичної злитності (зрощення, злитності, єдності); за частино-мовним критерієм (дієслівні, субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні). описано диференційні ознаки художнього тексту та художнього дискурсу; специфіку функціонування англомовних художніх текстів на військову тематику. Виокремлено основні особливості англомовного художнього військового тексту, як іронія, символізм, натяки, епіграфи, відкритий фінал, цитати, ретроспекція, опис, кілька поглядів на ті ж самі події, метафори, загадки, «жанрова дифузія».

Ідіоматичним простором АХТВТ запропоновано вважати мовну складну ієрархічну систему дискретних ФО, які мають як якісні, так і кількісні характеристики.

У другому розділі «Ідіоматичний простір англомовного художнього тексту на військову тематику: методи дослідження» здійснено відбір та обґрунтування методів дослідження ідіоматичного простору АХТВТ: загальнонаукових (аналіз, синтез, дедукція, індукція, порівняння, класифікація, систематизація, ймовірно-статистичні методи, метод експертних оцінок, функціональний метод, метод моделювання) та специфічних методів (описовий метод, метод аналізу за безпосередніми складниками), методів семантичного, структурного та контекстуального аналізу, квантитативних методів (лінгвостатистичні методи),

методу словникових дефініцій, методу фразеологічного опису, методу фразеологічної ідентифікації тощо.

Крім того, описано процедуру створення джерельної бази дослідження, а також формування репрезентативної вибірки фразеологічних одиниць, яка відповідає необхідним вимогам.

Джерельною базою дослідження слугували англomовні художні тексти сучасних авторів на військову тематику загальним обсягом 3376 сторінок. Фактичний матеріал дослідження становив корпус із 1670 ФО, зібраних методом наскрізного виписування. Застосування квантитативних методів засвідчило, що статистична похибка для цього обсягу вибірки становить 3,2%.

Наукове дослідження охоплювало п'ять етапів: змістовно-теоретичний, інформаційний, методичний, аналітичний, завершальний. На кожному етапі було досягнуто визначених цілей, розв'язано відповідні завдання, використано методологічні підходи та відповідний методичний апарат дослідження. Це дозволило виконати завдання дослідження, підтвердити достовірність отриманих результатів щодо особливостей ідіоматичного простору англomовних художніх текстів на військову тематику.

У третьому розділі «Ідіоматичний простір англomовного художнього тексту на військову тематику: лінгвальний аспект» на підставі частино-мовного критерію та контекстуального аналізу фразеологічні одиниці англomовного художнього військового тексту класифіковано за морфологічною ознакою на дієслівні (64,31%), субстантивні (19,34%), адвербіальні (5,99%), ад'єктивні (8,02%) та вигуки (2,34%). У кожному виокремленому класі ядерним компонентом є відповідна частина мови. З урахуванням цього визначено синтаксичну роль фразеологічної одиниці у реченні.

З'ясовано, що в англomовних художніх текстах на військову тематику вжито метафоризовані фразеологічні одиниці, які становлять 70,48 % від обсягу вибірки. Вживання великої кількості метафор є виправданим, оскільки у цих творах йдеться про життя, переживання та втрати героїв твору, наслідки війни тощо, тому саме метафоризовані фразеологічні одиниці надають тексту емоційності, експресивності, специфічного забарвлення, автентичності тощо.

Також встановлено, що вибіркова сукупність містить близько 74,91% частково вмотивованих фразеологічних одиниць, що втричі перевищує кількість невмотивованих фразеологічних одиниць. Це зумовлено тим, що у зазначених англomовних художніх текстах на військову тематику йдеться про динамічні події, що відбуваються з героями творів, воєнні дії, операції, організаційні моменти воєн, а це призводить до необхідності вживання частково вмотивованих (зрозумілих за зовнішньою формою) фразеологічних одиниць, тобто таких, котрі спонукають до виконання чітких активних дій. І саме цим зумовлене використання авторами в англomовних художніх текстах на військову тематику великої кількості дієслівних фразеологічних одиниць.

На основі контекстуального аналізу визначено, що фразеологічні одиниці англomовного художнього військового тексту вжито з метою створення специфічної атмосфери, образів, емоційного заряду твору та персонажів, колоритності, символізму та для побудови діалогів.

За результатами аналізу статистичних даних щодо кількості метафоризованих і вмотивованих фразеологічних одиниць, їх ролі в англomовних художніх текстах на військову тематику встановлено закономірності щодо наповнення ідіоматичного простору цих текстів. Серед вмотивованих фразеологічних одиниць близько 67% від загальної кількості є метафоризованими, відповідно невмотивованих фразеологічних одиниць значно менше, ніж вмотивованих. Серед них також менше метафоризованих фразеологічних одиниць (близько 33% від загальної кількості невмотивованих фразеологічних одиниць). Це, своєю чергою, означає, що в англomовних художніх текстах на військову тематику вжито 47,24% вмотивованих метафоризованих фразеологічних одиниць.

Використання методу семантичного аналізу та встановлення низки семантичних особливостей фразеологічних одиниць в англomовних художніх текстах на військову тематику дозволили здійснити семантичну категоризацію цих лексичних одиниць. За результатами аналізу встановлено, що фразеологічні одиниці ідіоматичного простору художніх військових текстів можна розподілити за 6 семантичними категоріями: «Дія», «Почуття», «Час»,

«Обставини», «Об'єкт», «Ознака»). Встановлено, що найбільшою за обсягом є категорія «Дія» (45,99% від загальної кількості фразеологічних одиниць вибірки), майже утричі менша категорія «Ознака» (14,55%), усі решта категорії приблизно однаковими за обсягом («Об'єкт» – 8,02%, «Обставина» – 8,44%, «Час» – 11,86%, «Почуття» – 11,14%). Це підтвердили результати роботи експертної групи, до складу якої увійшли досвідчені науковці, перекладачі, науково-педагогічні працівники та носії мови.

У четвертому розділі «Ідіоматичний простір англomовного художнього тексту на військову тематику: квантитативний вимір» визначено, що фразеологічні одиниці виконують в англomовних художніх текстах на військову тематику низку функцій, зокрема емоційно-експресивну, оцінну, прагматичну, номінативно-інформативну, функцію опису внутрішнього стану, функцію характеристики персонажу твору, функцію художнього оформлення тексту, функцію опису військової ситуації.

Завдяки вживанню фразеологічних одиниць та їх функційному навантаженню зазначені художні тексти набувають експресивності, динамічності, емоційної забарвленості та справляють враження на читача, додають творам багатий контекст та глибину, роблячи їх більш живими та реалістичними. Всі зазначені тези підкріплені відповідними прикладами фразеологічних одиниць з англomовних художніх текстів на військову тематику

За допомогою структурно-граматичного критерію визначено структурні моделі кожного класу за морфологічною ознакою та виявлено серед них найбільш вживані. Серед дієслівних фразеологічних одиниць найбільш вживаною структурною моделлю є $V+N$ (41,71%), котра становить майже половину від усього обсягу дієслівних фразеологічних одиниць. Для субстантивних фразеологічних одиниць найбільш вживаними структурними конструкціями є $N+Prep+N$ (22,29%) та $Prep+N$ (20,12%). Найбільш характерними структурними моделями для адвербіальних фразеологічних одиниць є $Conj+Adv+Conj+Adj$ (23,0%) та $V+Pron+Adv$ (20,0%), а для ад'єктивних – $Adj+N$ (13,43%) та $Prep+Adj+N$ (10,45%).

Використання квантитативних методів дозволило з'ясувати специфіку і закономірності вживання фразеологічних одиниць та схарактеризувати ідіоматичний простір англomовних художніх текстів на військову тематику.

За допомогою критерію Пірсона на достатньому рівні статистичної значущості встановлено рівномірність розподілу фразеологічних одиниць у текстовому матеріалі. Крім того, застосування критерію Ст'юдента не виявило статистично значущих розходжень у частоті вживання дієслівних, субстантивних, адвербіальних, ад'єктивних фразеологічних одиниць та вигуків у кожному творі джерельної бази, тобто в усіх досліджених художніх текстах приблизно однакова частота вживання фразеологічних одиниць різних морфологічних класів. Також в результаті застосування квантитативних методів (критерій Ст'юдента) на достатньому рівні статистичної достовірності встановлено, що в усіх текстах джерельної бази майже однаково часто вживаються частково вмотивовані та метафоризовані фразеологічні одиниці, а їхній розподіл є рівномірним. Це означає, що ідіоматичний простір англomовних художніх текстів на військову тематику є однорідним щодо вживання фразеологічних одиниць та характеризується базовою метафоричністю і вмотивованістю фразеологічних одиниць.

За допомогою кореляційного аналізу підтверджено тісні кореляційні зв'язки між класифікацією фразеологічних одиниць за частино-мовним критерієм і наповненням семантичних категорій. На основі цього зроблено висновок про те, що у кожній категорії відповідно до її специфіки, особливостей та ознак переважають фразеологічні одиниці певних класів.

Крім того, дослідження вибірки фразеологічних одиниць засвідчило, що за критерієм граматичної злитності у вибірці найменше фразеологічних сполучень (5,45%), а найбільше – фразеологічних єдностей (68,50%). За результатами кореляційного аналізу виявлено не чітко виражені кореляційні зв'язки між класифікацією фразеологічних одиниць за критерієм граматичної злитності та за частино-мовним критерієм, а також між класифікацією фразеологічних одиниць за критерієм граматичної злитності та наповненням семантичних категорій.

Достовірність отриманих результатів підтверджена на високому рівні статистичної значущості ($\alpha=0,05$ та $\alpha=0,01$).

Для категорії «Час» не виявлено статично значущих кореляційних зв'язків. Ця семантична категорія охоплює фразеологічні одиниці кожного класу, причому найбільше дієслівних (6,29%). Однак їх кількість майже всемо менша порівняно з кількістю дієслівних фразеологічних одиниць у категорії «Дія».

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в ньому: *вперше* застосовано комплексний підхід до визначення фразеологічної одиниці та її ролі в англійських художніх текстах на військову тематику; *удосконалено* класифікацію фразеологічних одиниць англійських художніх текстів на військову тематику з урахуванням їхніх лінгвальних особливостей; *вперше* здійснено семантичну класифікацію фразеологічних одиниць англійських художніх текстів на військову тематику на основі категоріального підходу; *вперше* *схарактеризовано* ідіоматичний простір англійських художніх текстів на військову тематику та семантичний статус фразеологічних одиниць в англійських художніх текстах на військову тематику з урахуванням умотивованості, ідіоматичності, внутрішньої форми та метафоризації; *набув подальшого розвитку* аналіз функційних особливостей фразеологічних одиниць в англійських художніх текстах на військову тематику, *а також* комплексний підхід щодо застосування квантитативних методів для встановлення закономірностей реалізації лінгвальних та функційних особливостей фразеологічних одиниць в англійських художніх текстах на військову тематику.

Практичне значення одержаних результатів полягає в поглибленні уявлень про важливі для сучасного мовознавства морфологічні та лексико-семантичні особливості функціонування фразеологічних одиниць в англійських художніх текстах. Результати та висновки з дисертаційного дослідження можуть бути використані на лекційних і практичних заняттях із лексикології («Лексикографія», «Фразеологія»), спецкурсах з теорії перекладу. Основні положення доцільно впровадити як у педагогічну практику (укладання підручників та методичних вказівок), так і в науково-дослідницьку практику (для написання кваліфікаційних робіт). Результати дослідження важливо враховувати

під час викладання дисципліни «Англійська мова для професійного спрямування» у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження когнітивних аспектів фразеологічних одиниць (роль у створенні та розумінні мови), специфіки використання корпусних підходів до дослідження фразеологічних одиниць (уявлення про частоту, варіативність і вживання конкретних фразеологічних одиниць у різних мовних контекстах), соціокультурного аспекту (використання фразеологічних одиниць для вираження соціальної ідентичності, групової приналежності та соціальних ролей у конкретних контекстах, для формування культурних практик, вірувань та ідеології), викладання іноземної мови (роль фразеологічних одиниць у мовленні під час спілкування, ефективні підходи до викладання та вивчення ідіоматичних виразів і словосполучень для підвищення комунікативної компетенції), застосування дискурс-аналізу (роль фразеологічних одиниць в організації та інтерпретації усних і письмових текстів, вираженні позиції, оцінки та аргументації), перекладознавстві (стратегії точної передачі змісту фразеологічних одиниць цільовою мовою, вплив фразеології на якість перекладу).

Ключові слова: фразеологія, фразеологізм, ідіоматичність, текст, лексична семантика, лексична валентність, метафора, квантитативні методи, художній текст на військову тематику, категорія, дискурс, лексичний вибір, лексична сполучуваність.